Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 41, Ekim 2019, s. 310-329

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.37349>

Dr. Öğr. Üyesi Selim SÖZER

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ABD.

selimsozer@gmail.com

MÜSLÜMAN BİLİMİ VE İSLÂM SOSYOLOJİSİ

Özet

Pozitivizmin tüm dünyayı kasıp kavurması, dünyanın kutsalla olan bağının kesilmesi, büyüünün bozulması, aklî ve ampirik olmayanın reddiyle ilgili olarak; pozitivist bilimin kabulüne matuf ve Müslümanların yeni bir insan ve yeni bir toplum bilimleri paradigması oluşturma çalışmaları kapsamında İslâm dünyasındaki tartışmalar zaman zaman hızlanmaktadır. Bu tartışmaların odağında “Bilginin İslâmîleştirilmesi” ve “İslâm Sosyolojisi” bulunmaktadır. Bilimsel bilginin yanında “İslâmî Bilgi” diye de kabul edebileceğimiz hem vahyî hem de sezgisel bilginin bir bilgi türü olarak var olduğu ifade edilmelidir. Eğer İslâmîleştirilecekse bir bilgi türü olan bilimsel bilgi anlamındaki “bilim”in İslâmîleştirilmesinden söz edilebilir. Bu takdirde de normatiflik sorunu ortaya çıkar.

“İslam Bilimi” veya “İslâm Sosyolojisi” terimlerinin imlediği şekliyle değerler yüklü bir nesnelliği ve sahiciliği konusundaki endişelerin nasıl giderileceği soru(n)salı soru(n)larımızın başköşesinde yer almaktadır. “Bilginin İslâmîleştirilmesi” ve “İslâm Sosyolojisi” kavramlarını sahiplenilenlerin bu kavramlarla neyi murat ettikleri tahlile muhtaçtır. “İslâm Sosyolojisi” ve “Bilginin İslâmîleştirilmesi” tezlerinin ideolojik kaygıları nasıl aşacağı ve herkesin kabul edebileceği metodolojik ilkelere nasıl kavuşacağı da bu çalışmanın esasını teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Bilgi, bilim, sahicilik, bilginin İslâmîleştirilmesi, İslâm Sosyolojisi.

MUSLIM SCIENCE AND SOCIOLOGY OF ISLAM

Abstract

In concern with the terrorize of the positivism in the whole world, with the disconnection of the world with the holy and breaking its spell, and with the refusal of non-intellectual and non-empirical; the discussions, which are about the studies of the Muslims to comprising the paradigm of a new person and a new society directed towards to the acceptance of positivist science, are accelerating from time to time in the Islamic world.

At the center of this discussions, there are “Islamification of Knowledge” and “Islam Sociology of Islam”. In this study, we state that we do not agree with the statement of Islamification of Knowledge, there are both apocalyptic and intuitional knowledge that can be recognized ‘Islamic Knowledge’ as a type of knowledge. If it were Islamicised, we would like to say that it is possible to Islamicise ‘the science’ that is the kind of knowledge in the meaning of scientific knowledge.

Additionally, in our study, in connection with the analysis of the term “Sociology of Islam” and from the point of Muslims’ worry, we would like to try to understand whether there can be a science that is loaded with the values or not, if it can, how we can ease the worries about its authenticity. We would make an effort to analysis the wishes of the people who adopt the terms “Islamification of Knowledge” and “Sociology of Islam”. In our area of investigation, there would be also how the thesis of ‘Islamification of Knowledge’ can overcome the ideological worries and achieve the methodological principles that would be accepted by everybody

Keywords: Knowledge, Science, Authenticity, Islamification of Knowledge, Sociology of Islam.

1- GİRİŞ

İnsanoğlu yüzyıllardır “bilme” denilen kavram üzerinde nice düşünce üretimlerinde bulunmuştur. Düşünme eylemini gerçekleştirdiği düzlemin adına da felsefe demiştir. Felsefe adını verdiği bu metodik düşünme biçiminin de dört ana konusu olduğu ifade edilir. Bunlardan birisi; bilgiyi konu alan epistemolojidir. Epistemoloji bilginin ne olup olmadığını, kaynağını, sınırlarını, kesinliğini konu alır.

Bu çalışmada bilme eyleminin konusu ve menşei itibarıyla ortaya çıkan ve normatif olarak değerlendirilip, kabulü noktasında bir takım tereddütlere mahal verebilecek olan “Bilginin İslamileştirilmesi” ve “İslam Sosyolojisi” konuları tartışılacaktır. Bu çalışma nesnelliğin mutlaklığını savlamaz. Öznellikten kaçınmadığımızın kabulüyle birlikte üretilen bilginin sahiciliğinin, kuşatıcılığının, genelliğinin ve kabul edilebilirliğinin nasıl sağlanacağını sorunsallaştırır.

Tartışılan şeyin aslında bilgi (knowledge) olmadığı da hemen fark edilmelidir. Tartışılan şeyin özel bir bilgi türü olan bilim (science) olduğunu söylemek gerekir. Çünkü bilgi kavramını irdelerken de göreceğimiz üzere bilgi türlerinin içerisinde dinî bilgi zaten bulunmakta ve bu tür bilginin kaynağı vahiy veya ilham olarak gösterilmektedir. Bilim ise bilimsel bilgi diye

adlandırılan bir tür bilgi çeşididir. Aydınlanma sonrası ortaya çıkmış, yaygınlaşmış; modern dünyanın mutlak, evrensel, biricik hakikatının adı olmuştur.

Geleneksel anlamda üretilen ve ontolojik olarak metafizik (aşkın) varlıktan bağımsız bir şekilde düşünülemeyen bilginin bilimsel bilgi haline gelmesiyle kutsalla ve teleolojiyle ilişkisinin kesildiği, nesnellik ve değer-bağımsızlık adına dini yadsıyan, tamamen seküler, akla indirgenmiş, ampirik olmayanın kabul edilmediği, biricik ve evrensellik iddiasında yeni bir metafizik ve değer-bağımlılık üreten konumuna geçtiği iddia edilir olmuştur. Bu durum dini bir inanca bağlı olan, evreni, insanı ve hayatı tanrı ile birlikte düşünen insanlarda tereddütte karşılanmıştır. Bu tereddüt bilimi inkar etmek yerine yeni arayışlara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Müslümanlar kendi inançları doğrultusunda, bilimin gerçekliğini inkar etmeden varlığın bütünlüğü (tevhid) çerçevesinde, kartezyen anlayıştan uzak bir bilim yapma imkânını tartışmaya başlamışlardır. Bunlar genellikle Batı’da yaşayan, içerisinde İsmail Raci Farukî, Ziyaüddin Serdar, Seyyid Hüseyin Nasr, Münevver Ahmet Enis, M. Ali Kettanî, Nakîp el Attas, Dr. Enver Nesim, İlyas Ba-Yunus gibi isimlerin bulunduğu Müslüman düşünür, aydın ve bilim adamlarıdır.

Bu alanda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı İslâmî ilimlerin (kelam, tefsir, fıkıh) nasıl oluşturulup öğretileceği ile ilgilidir. Çalışmaların diğer ağırlık noktasını bilginin nasıl İslamileştirileceğine ilişkin tartışmalar oluşturur. Bu tartışmalardaki en büyük eksikliğin epistemoloji eksikliği olduğu hemen fark edilmektedir. Oluşturulması düşünülen bilimin geçerliliği, sahiciliği, kuşatıcılığı, kabul edilebilir genel metodolojisi, sınırları ve elde edilmiş yöntemleri, denetlenmesi gibi bilgi felsefesini ilgilendiren temellerin gerek “Bilgiyi İslâmîleştirmek” isteyenlerce, gerek “İslam Sosyolojisi” çalışanlarınca eni-konu tartışılmadığı görülmektedir. Biz bu çalışmamızda İslâmî bir bilim oluşturmanın, “Bilimi İslamileştirmenin” veya “İslâm Sosyolojisi”nin imkânını, gerekliliğini ve yöntemini tartışacağız.

2- Bilgi, Bilimsel Bilgi ve Bilim Nedir?

Yüz yıldır insanoğlunun düşünme adına yaptığı üretimlerin; yani felsefenin ana konularının başında daha önce de ifade ettiğimiz gibi bilgi felsefesi de diyebileceğimiz epistemoloji gelir. Epistemoloji bilme konusunda şu sorulara yanıt arar: Neyi bilebiliriz? Bilgimiz sadece nesnenin bilgisiyle mi sınırlıdır? “Nesne” deyince neyi anlıyoruz? Bilgimizin kaynağı zihnimiz midir; yoksa duyularımız veya deneyler midir? Nesneleri oldukları gibi mi yoksa bize göründükleri gibi mi algılıyoruz? Doğruluk ve doğru bilgi nedir? Bilgilerimiz ne kadar kesindir? Doğruluk bilgimizin nesnesine upuygunluğu olarak anlaşıldığı takdirde bizim nesneler hakkında böyle upuygun bir bilgimiz olabilir mi veya bu upuygunluğu denetlememizi sağlayacak ölçütlerimiz var mıdır, varsa nelerdir? Bilme eylemi aynı zamanda zihinsel bir süreçse bilgilerimizin objektifliğinden söz edilebilir mi? (Özlem, 2008, 42-43)

Bu sorulara cevap aramadan önce bilginin tanımını yapmakta fayda vardır. “Bilgi düşünen bilinçle düşünülen arasında kurulan ilgi, bilme fiilinin sonucunda doğrulanmış bir önermenin ifadesidir. Süje-obje ilişkisini kurarak var olanlardan haberdar olma halidir. Bu manada bilgi, insan ile evren arasındaki ilişkilerin açıklanması gayreti olmaktadır. Bilgi en çok varlık alanlarını ilgilendirir. Bilgi çeşitlerini anlamak için onun çeşitli varlık alanlarında ortaya çıkış şeklini ortaya koymak lazımdır. Çünkü bilgi türleri, yansıttıkları varlık türlerine

ve alanlarına göre isim alır. Bunlar, matematik, teoloji, fizik, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, jeoloji ve paleontoloji alanlarındaki bilgilerle ilgilidir. Bu alanlarla ilgili olarak, kaynakları itibarıyla de ayrılan şu bilgi çeşitlerinden bahsedilebilir: Bilimsel bilgi, çıkarımsal bilgi, felsefi bilgi, metafizik bilgi, pratik bilgi, günlük bilgi, dini bilgi, mistik bilgi, teknik bilgi, sanat bilgisi gibi” (Bolay, 2009, 42). Öncelikle, bilimin bir bilme etkinliği çeşidi olduğu, dolayısıyla bir özne –nesne ilişkisine dayandığı söylenebilir. Bu söylem bilimi olgusal bilme etkinliği düzlemine taşır. Ancak epistemolojik düzlemde hareketle bilginin, dış dünyadan edinilen izlenimlerin, duyuların, öznenin aynen yansıtılmasıyla oluşmadığı; öznenin zihinsel bir etkinlik olarak duyulara müdahale etmesiyle, onları zihnin ilkeleri ve formları doğrultusunda biçimlendirmesiyle oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu açıklamaya göre bilim yani bilimsel bilgi bir yanıyla olgulara yönelik, yani gözlem ve deneye dayalı, öbür yanıyla zihinsel bir etkinliğin ürünü olan bir bilgi türüdür. (Özlem, 2008, 22)

Bilim sözlükte “Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim. Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi. Belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci” olarak tanımlanmaktadır. İnsan ve toplum bilimleri bir yana doğa bilimlerinde bile herkesçe kabul edilebilir ve kesin bir tanım olmadığını bile bile, bazı tanımlardan yola çıkarak bilimin niteliklerine göz atabiliriz. Bunlar şu şekilde açıklanabilir: Bilim, bir düşünme metodudur. Gerçeğe ve olgulara dayalı, önyargısız, tutarlı, rasyonel ölçülerde bir anlama, bulma, doğrulama metodudur. Bilim, bir taraftan düşünme ve ele aldığı konuları bilimsel metotlarla araştırma sürecidir; diğer taraftan da bilimsel araştırma sonucunda ulaşılan bir üründür. Bilim, sürekli gelişen dinamik bir bilgidir; bilimsel bilgi hiç bir zaman statikleşmez. Bilim, olgusaldır, gözlenebilir olgulara dayanır. Bilim, mantıksaldır, dolayısıyla bilimsel hükümler birbiriyle tutarlı ve çelişkisizdir. Bilimsel önermelerden doğru mantıksal çıkarımlar yapılırsa, onlar da doğru olur. Bilimsel bilgi objektiftir; kişiden kişiye, toplumdan topluma değişmez. Bilimsel bilgi, hem bilim dışı önermelere hem de bilimsel sonuçlara karşı eleştiricidir. Bilim seçicidir; varlık dünyasındaki tüm olguları değil, özellikle insana faydalı olabilecek bazı olguları ele alarak inceler. Bilim soyutlayıcı ve genelleyicidir. Belli bir tür olayların hepsinde geçerli olabilecek şekilde yasalar ortaya koyar.

Bilim, varsayımlara dayanır. Bunlara örnek vermek gerekirse; kendi dışımızda düzenli ilişkiler içinde bir olgular dünyası vardır. Bu olgular dünyası bizim için anlaşılabilir. Bütün olgular birbirine ve tespit edilebilir nedenlere bağlıdır. Gözlem konusu bütün olgular belli bir zaman ve mekân içinde yer alır. Bilim, var olan her şeyin belli bir miktarda var olduğu ilkesine bağlıdır ve bunu ölçmeye çalışır. Bilim, denetimli gözlem ve gözlem sonuçlarına dayalı mantıksal düşünme yolundan giderek, olguları açıklama gücü taşıyan hipotezler bulma ve bunları doğrulama metodudur. (Ergün, 1) Bu açıklamalardan yola çıkarak bilimsel bilgi için şu önermeleri sunabiliriz: Bilim olgusaldır, gözlenebilir olguları ele alır ve olgular arasında var olduğu düşünülen nedensellik ilişkilerini açıklar. Bilimde önermelerin birbirleriyle çelişmezliğini, genellemeler yaptığını, tek tek olguları değil aynı türden tüm olguları açıkladığını ve mantıksal temele dayandığını kabul ederiz. Ayrıca bilim objektif(nesnel)tir, seçicidir, sorgular, eleştireldir ve ancak bilimsel bir yöntemle elde edilebilir. (Özlem, 2008, 22-30)

Görüldüğü üzere bilimsel bilgi adı altında yapılan izahlar pozitivist/modernist bilgi anlayışının ürünü olarak ortaya konulmuştur. Çünkü bilginin menşei, sınırları ve kesinliği sürekli tartışla geldiği halde bilim tanımları kesinlikten ve tarafsızlıktan söz etmektedir. Fakat aşağıda göreceğimiz üzere postmodern, fenomenolojik, anlayıcı ve postyapısal çözümlerler bilime yukarıdaki gibi yaklaşmamaktadırlar.

Bu açıklamalardan sonra modernizmin ve ardından postmodernizmin bilgi anlayışlarına göz atmak gerekecektir. Rönesans felsefesi ve devamı niteliği taşıyan Aydınlanma düşüncesinin modernizmi oluşturduğu düşünülür. Modernitenin temel anlatıları arasında bilginin mutlaklığında söz edilir ve bilgi kaynağı olarak da tek nesneye; insana, insanın aklına, duyularına itibar edilir. Bilimsel yöntem duyularla müşahade edilebilenin kabul edilebilirliği üzerine konumlanmıştır. Fizik ötesi olan, duyularla müşahade edilemeyen bilginin bilim olma hüviyeti bulunmamaktadır. Bilim nesnel olanın bilgisidir ve niçin ile uğraşmaz; nasılı inceler ve elde edilecek bilgi ile doğayı kontrol etme imkânına kavuşur. Bu tahakküm etme fikrinin bilimdeki tezahürüdür. Özlem, kabaca özetlemeye çalıştığımız modern bilim anlayışının temel dayanaklarını şu biçimde sıralamaktadır:

a. Gerçeklik tüm heterojen görünümüne rağmen homojendir, o bir kozmostur; onun akla uygun bir yapısı vardır; bilimin görevi gerçekliğin bu akılsal yapısını denetimli gözlem ve denetimli deney yoluyla ortaya çıkarmak, onlara ilişkin evrensel doğa yasalarını bularak ortaya koymaktır.

b. Gerçeklik hiyerarşıktır, onun aşağıdan yukarıya doğru yükselen düzenli bir yapısı vardır.

c. Gerçeklik mekaniktir, doğadaki her şey bir makine düzeni içerisinde işler.

d. Gelecek ve gidişat bellidir; çünkü doğaya hâkim olan yasalar, gelecekte de geçerli olacağından, olacak olanı şimdiden saptamak mümkündür.

e. Gerçeklikteki değişim niceliksel ve birikimseldir; bu demektir ki, gerçekliğin mekanik düzeni evrensel bir dille, matematiğin diliyle ifade edilebilir.

f. Bilim nesneldir; özne olarak gözlemci, nesne karşısında nötrdür ve nesneden kesinlikle ayrı durur; özne ile nesne arasında kesin bir mesafe vardır ve özne nesnenin karşısına her türlü moral, dinsel, ahlaksal, siyasi, ideolojik kabullerden arınmış olarak çıkabilir.

g. Bilimin elde ettiği sonuçlar, evrensel ve zorunludur; çünkü tam bir nesnellikle, deneysel ve matematiksel yolla elde edilmiştir” (1998, 56-57)

Postmodernizm kendisini modernizmin eleştirisi olarak konumlar. Modern bilim eleştirilerinin odak noktasını ise, modern bilimin gerçeklik, bilgi ve doğruluk anlayışı oluşturmakta, özellikle modern bilimin nesnellik ve evrensellik savı güçlü itirazlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden postmodernizmin modern bilime karşı geliştirdiği eleştirel savlarını bir parça açmak gerekmektedir. Öncelikle Postmodern epistemoloji nesnel gerçekliğin varlığını kabul etmez. Postmodernist düşünörlere göre, nesnel gerçeklik, bize göründüğünden, algıladığımızdan daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Biz gerçekliği, gereksinimlerimiz, ilgilerimiz, önyargılarımız ve kültürel geleneklerimiz doğrultusunda biçimlendiririz. Çünkü onlarca gerçeklik, “bizim” tarafımızdan oluşturulur, bize verilmiş değildir.

Postmodernlerce bilgi dış dünya ile karşılaştırılmaz. Onlara göre gerçeklik göreceli ve hatta öznel olduğu için, kültürden, dilsel yapıdan ve öznenen bağımsız değildir. Bilgimiz gerçekle örtüşen onu olduğu gibi yansıtan bir ayna gibi düşünülemez. O sadece, beklentilerimiz, önyargılarımız ve sahip olduğumuz dil ve kavramların koşullandırdığı deneyimlerimizi ve kültürümüzü yansıtır.

Nesnellik de yoktur. Bilgisel etkinlikte kültürün, zihnin ve dilsel yapıların işlevi postmodernistleri, zorunlu olarak, nesnellik düşüncesini reddetmeye itmiştir. Her bilgi, bireylerin kültürel koşullu deneyimlerine, önyargılarına, beklentilerine ve kavramlarına dayanıyor, belli bir kültürün ürünü olarak görülüyorsa modernizmin iddia ettiği nesnellikten söz etmek olanaksız olacaktır.

Postmodernizmde bilgi ve değer ayrımı kabul edilemez. Nesnelliği yadsıyan postmodernistlere göre, modernist düşünürlerce dile getirilen bilgi ve değer ayrımı da geçerli bir ayrım değildir; zira gerçeğin algılanması kültürel koşulludur, dile bağlıdır ve tüm bunlar değer içermektedir.

Postmodernler bilginin evrenselliğine de yadsırlar. Gerçeklik, postmodernistlerce, bir parçasıyla kültüre, dilsel yapılara ve bireylerin deneyimlerine bağımlı hale getirildiğinden onlarca, gerçeklik algısı toplumdan topluma değiştiği gibi, aynı toplumda da zaman içerisinde sürekli gelişim ve değişime uğrar. Bu yüzden bilgi ne dışsal ne de evrenseldir. Dolayısıyla, “her” ve “hiçbiri” gibi genel söylemlerden kaçınmak ve “bazı”, “daha çok”, “kimi zaman” ve “sık sık” gibi kesinlikten ve evrensellikten kaçınan deyişleri kullanmak gerekir.

Postmodernistlere göre, gerçeklik kavramına yaklaşırken odak kavramından da kaçınmak gerekir. Zira Batı düşüncesi, ortaçağlarda her şeyi tanrı odaklı, Rönesans’tan, özellikle Descartes’ten itibaren ise, insan odaklı bir paradigmayla algılamaya çalışmıştır. Hâlbuki bilgi ne tanrı ne de insan odak olabilir. Gerçek olumsuzluklara göre değişir ve kesin, evrensel, bütünüyle tanımlanabilir bir gerçeklik yoktur.

Bilginin dayandığı sarsılmaz bir temel de yoktur. Postmodernistlerin odak düşüncesine karşı çıkmaları, gerçekliği göreceli hale getirmeleri, doğal olarak onları “temel” düşüncesini de yadsımaya itmiştir. Postmodernistlerin temelciliğe karşı çıkışları, bilgedeki kesinliği inkârâ dönüktür. Her türlü bilginin yerel olduğu ve yorumdan ibaret olduğu da postmodernlerin iddialı savları arasında yer alır.

Yerellik olgusu, gerçeğin kültürlere göre değişebileceği ve evrensel bir gerçekliğin bulunmadığı savının bir sonucudur. Bu sava göre, her kültürün kendine göre doğruları vardır. Postmodernistler, evrensellik savıyla aslında modernizmin beyaz ırkın değerlerini dünyaya dayattığını, kadını erkeğin algısına mahkûm ettiğini, diğer kültürleri ise evrensellik savıyla kendi bilgi ve değer anlayışını benimsemeye zorladığını söylerler. Postmodernizmin temel ilkelerinden birisi de bilgiyi metne ve yoruma indirgemesidir. Zira onlarca her şeyin göreceli olması, değişebilirliği, gidebilirliği veya farklı anlam ve yorumların ortaya çıkabilmesi için metinler üzerinde yapılacak yorumların büyük bir önemi vardır. (Aydın, ts., 9-15)

Bütün bu tartışmaların arasında gerçek olan bir şey vardır: Epistemolojik problemler. Nesnellik ve değer bağımlılık gibi iki problemin bilimde, özellikle insan ve toplum bilimlerinde önemli bir tartışma alanını oluşturduğunu görürüz. Bu tartışma bilimin; özellikle insan ve toplum bilimlerinin nesnel olup olamayacağına, nesnel olamayacaksa bilim sayılıp

sayılamayacağına ve bilimin değerlerle yüklü, hatta dini değerle yüklü olup olamayacağına, olursa bilim olma imkânına odaklanmaktadır.

3- Sosyal Bilimler (İnsan ve Toplum Bilimleri) Bilimsel Bilgi Anlamında Bilim Sayılabilir mi?

İnsan ve toplum bilimlerinin çıkış serüvenine bakarsak; önceleri felsefenin bütün bilgiyi kuşattığını, ardından bu dönemin gerilerde kaldığını, tabiat bilimlerinin kendi metodolojisini belirleyerek ve ayrı bir bilgi çeşidini de üstlenerek ortaya çıktığını görürüz. Bu bilgi ampirik bir metodu benimsiyordu ve adına da bilimsel bilgi deniliyordu. Bu metotla üretilen bilgiye de bilim adı verilmişti. Felsefe, doğa bilimlerinin ortaya çıkmasından sonra kozmolojik olayları incelemeyi bırakmış, sadece insanı münhasıran inceleme konusu edinmiştir. İnsan ve toplum bilimlerinin de tıpkı doğa bilimleri gibi kendisini konumlandırabileceği fikri ortaya çıktınca Hume insan zihninin coğrafyası ifadesini kullanmaya başlamıştır (Özcan, 2008, 78). Bu ifade aslında sosyal bilimler için de Newton'un çekim yasaları kadar güçlü, kesin, genelleştirici teorik bilgi elde etmek isteğini içerisinde barındırmaktaydı. Bu bilim akılla yapılmalıydı, rasyonel olduğu kadar da ampirik olmalıydı, yasa koymalıydı, koyduğu yasalar genel ve kesin olmalıydı (Özcan, 2008, 79). Bu düşünce sonucu insan ve toplum bilimleri de tabiat bilimleri gibi felsefeden ayrıldı ve kendi bilimsel metodolojisini oluşturarak bilim tarihinde önce “fizik sosyal” (Park, 2017, 27), ardından da sosyoloji adıyla yerini aldı. Ama bir problem vardı: Sosyal bilimler insanı konu aldığı ve inceleme konusu olan da inceleme yapan da (süje ve obje) insan olması hasebiyle doğa bilimleri gibi belirli bir yasaya, kesinliğe ve genelliğe ulaşılabilir ve nesnel olunabilir miydi?

Bu soruları soran bilim insanları insanı inceleme konusu yaparken belli bir takım amaçları gözetiyorlardı:

- a- İnsan ve toplum konusunda tecrübe edilen alan ve objeye ilişkin kesin normlar ve yasalar koymaya çalışmak,
- b- Sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik güçleri ve aktörleri karşılıklı ilişkileri içerisinde kavramak,
- c- Nicel yöntemleri insan ve toplum için de kullanılabilir hale getirmek,
- d- İnsanı çeşitli özgün boyutlarıyla incelemek (Özcan, 2008, 77).

Bütün bu konularda araştırma yapmak ve çalışmak isteyen bilim insanı kendisini bilimsel yönetime başvurmak zorunda hissedecektir. Ama ”insanî olguları bilimsel yöntemle açıklamak isteyen epistemolog kabul etmelidir ki, bilim kavramına hangi nüansı verirsek verelim; bilimin oluşturduğu soyut modeller aklidir. Fakat o zaman su soruyu sormadan edemeyiz: İnsan davranışı rasyonel midir?” (Özcan, 2008, 90). Tam bir rasyonellikten de bahsedilemeyeceği gibi insan davranışlarının irrasyonel olduğunu da ifade edemeyiz. Hiçbir rasyonelliğin olmadığı, hiçbir genellenmenin yapılamadığı ve hiçbir kesinliğe ulaşamadığı bir durumda hiçbir bilimsel çalışmanın gerçekleşmeyeceği de gözlerden uzak değildir. Lakin insan eylemlerinin tüm çeşitlilik ve farklılıklarına rağmen bazı düzenlilikler içerdiğini ve bu düzenliliklerden yola çıkarak kimi genellemeler yapılabileceğini göz ardı edemeyiz (Özcan, 2008, 91).

Fiziksel olguların anlamdan soyutlandıkları takdirde tabiat bilimlerinin konusu olabilecekleri bilinmektedir. Çünkü anlamdan arındırmak bilimselliğin temel koşullarındandır. Ama insan ve toplum bilimlerinin konusu, objesi ve süjesi konumundaki

insan anlamlı bir varlıktır ve onu anlamdan soyutlamak imkânsızdır (Özcan, 2008, 92). Anlamdan ve değerlerden soyutlanmayacak, kesin yasalara ulaşamayacak, objektif olunamayacak, genelleştirmelere tabi tutulamayacaksa nasıl bir bilimsel bilgiden bahsedecek, insan ve toplum bilimlerinin bilim olduğundan söz edebileceğiz?

Bu soru önemlidir ve insan ve toplum bilimlerinin doğa bilimleri anlamında bilim sayılıp sayılmayacağıyla ilgilidir. İnsan ve toplum bilimleri metodolojisi, yaklaşımı ve niyetliliği sayesinde bilim sayılabilirler. İnsan ve toplum bilimlerinin meşru bilim sayılabilmesi, bilimsellik isteğinin otantik bir biçimde var olmasının sonucudur. Sosyoloji üzerinden giderek şöyle bir açıklamada bulunabiliriz: Bir sosyologun sosyolog ve onun eylediğinin bilim sayılabilmesi için şunları yapması gerekir: Sosyal fenomenleri bilimsel bir amaçla incelemek, araştırmalarında kesin ve tam bilginin tüm kurallarını uygulamak ve süratle bilimi ciddiye aldığını göstermek, incelediği objelerle arasına mesafeyi koruyabilmesi için uygun matematiksel bir araç kullanmak (Özcan, ts., 83-84). Bu anlamda sosyal bilimlere bilim demek mümkün olabilmektedir.

4- Bilim, Özde İnsan Ve Toplum Bilimleri Nesnel Olabilir mi?

Yargılarımıza uygulanan yansızlık anlamında bir objektifliğin imkânsızlığının (Özcan, ts., 175) bilinmesine, bilimin tümüyle nesnel olamayacağının anlaşılmasına rağmen bu soruyu soruyor olmamız; eğer hiçbir nesnellikten ve hiçbir yasadan söz edilemeyecekse bilim yapma şansının da olamayacağı içindir. Herkesin üzerinde uzlaşabileceği olgular, doğrular ve değerler vardır. İnsanlar yaşamlarını ancak bu şekilde devam ettirebilirler. Herhangi bir zemini olmayan bilgi anlayışı tüm yaşamı ve değerleri alt üst eder (Arı, 2008, 92).

İnsan ve toplum bilimlerinde temel epistemolojik problemlerine göz attığımızda şu soru(n)larla karşılaşırız: İnsan zihni, ister bizden bağımsız ister bize bağımlı olsun “gerçek” denilen varlık hakkında bilgi sahibi olabilir mi ve doğru bilgi olanaklı mıdır? Ardından ise doğru bilginin kaynağı, bilginin sınırları ve kapsamının ne olduğu sorularıyla karşı karşıya kalırız. Hangi ölçütler sonucunda bilginin doğru bilgi haline gelebileceği (Çüçen, 2002, 29-50), bilgilerimizin ne denli kesin olabildiği, değerlerden bağımsız bilgi olup olamayacağı, gözlemlerimize ne kadar güvenebileceğimiz epistemolojinin başlıca sorun alanları olarak karşımıza çıkar. Sonra da şu sorulara muhatap oluruz: Gözlemcilerle gözlenenler, ölçenlerle ölçülenler arasındaki karşılıklı ilişki nasıl oluşmaktadır? Herhangi bir göreceliliğe düşmeden aktörlerin algılarını ve tasavvurlarını nasıl bilebiliriz? Objektifliği nasıl tanımlayabiliriz (Özcan, ts., 143-148).

Evrende var olan hatta olacak olan olayların bir ilke içerisinde gerçekleşeceği varsayılmaktadır. Bu bakımdan bilimin nedensellik öngördüğünü söyleyebiliriz. Nedensellik ilkesi ise sebep sonuç ilişkisidir. Hangi olayın neyi etkilediği bilinmeden bilimsel yasalara ulaşamayacağı muhakkaktır. Din ise; mucize gibi nedensellik prensibiyle uyuşmayan inançları içerisinde barındırır. Din aynı zamanda kutsal olanın bilgisini de sahiplenir. Bu bânın bilgisidir. Hem nedensellik ilkesini, hem nedensellik yasasına uymayan mucize gibi olağanüstülükleri, hem de nedensellik yasasının ötesinde tüm oluşların bir bân tarafının varlığını kabul bir paradoks oluşturur. Modern bilimin bân olanla ve nedensellik kuralına uymayan mucize gibi, inançlarla bir bağlantısı olamaz (Tatar, 2009, 72-73). Bu durum aslında dinî bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki sınırı oluşturmakta; bilimsel bilgiye ulaşmakla dinî bilgiye ulaşmak arasındaki farkı da ortaya koymaktadır.

Din ile bilimin; yani dinî bilgi ile bilimsel bilginin birbirinden ayrı fenomenler olarak kabul edilmesi bilimin nedensellik ihtiyacındandır. Bu, insan ve toplum bilimleri dâhil tüm bilimleri kapsayan bir durumdur. Fakat insan ve toplum bilimleri kesinlik içerdiği düşünülen tabiat bilimlerinin karşısına daha gevşek bir nedensellik ihtiyacı ile çıkar. Öznenin biricikliği dolayısıyla deneyimin biricikliği nedensellik ve yasa konulmasını kısıtlar mahiyette tezahür eder. Neticede bu bilimlerin de tabi olduğu bir epistemolojisi, metodolojisi ve tabi olduğu determinist kuralları bulunmaktadır. Tam da burada; nedenselliğin olmadığı yerde bilimsel yasaların da olamayacağı, ama her şeyde nedensellik aranırsa İslâm inancını seçmiş birisi için inancın içerdiği paradoksal durumdan kopuşun söz konusu olacağı gerçeği gündeme dâhil olur. Bu durum bizi kadim bir probleme götürür: Bilim dinden soyutlanmalı mı yoksa dinle iç içe mi olmalıdır? Değerlerden bağımsız bilim mümkün müdür? Bilgi ile bilimin ayrıştırılmadan tartışılıyor olması da konuyu çözümsüzlüğe mi taşımaktadır.

Bilimin değerlerden bağımsız olup olamayacağı tartışması bizi nesnellik tartışmalarıyla buluşturur: Bilimde, özellikle sosyal bilimlerde nesnellik mümkün müdür? Mümkünse ne kadar mümkündür? Modern bilim her tür bilginin bilim olabilmesi için nesnel olması gerektiğini söyler. Hatta insan ve toplum bilimlerinin de tabiat bilimleri gibi uymak zorunda olduğu yasaları bulunduğunu ve insanın mekanik bir varlık olduğunu iddia eder. O zaman da karşımıza şu soru çıkar: Eğer insan yasalara tamamen bağlıysa; yani toplumsal ilişkiler, toplumsal olgular dünyası suyun hidrojenle oksijenin doğru birleşimi gibi bir yasayı öngörüyorsa özgür ve özne birey nasıl oluşacaktır (Walsh, 2012, 25)? Yani süreyi konu edinen bir alan nasıl değişmez yasalara tabi olabilecektir? Bu soruları sorarken sosyal bilimler tarihinin görünüşte bilimsel (nesnel) ama tamamen ideolojik çalışmalarla dolu olduğunu da söylemek zorundayız. Siyasal bir gündemi daha da ileriye taşımak için öjenik* ve frenoloji** gibi yeni disiplinler bile inşa edilmiş, birçok disiplinin bir propaganda aracı olarak kullanılmasından çekinilmemiştir (Fay, 2005, 273). Psikolojideki IQ testlerinin kullanımı, emperyalizm savunucularının yerli halklar üzerine yazdığı etnografyalar bu çalışmalardan birkaç örnektir.

Bilimin bu tür arızalarla malul oluşu bilim insanlarını bazı arayışlara itmiştir. Bilimi bu tür ideolojik, manipülatif tutum ve algılardan kurtarmak için yapılan çalışmaların başında nesnellik gelmektedir. Tarihsel olarak nesnelliğin en önemli okumasını da nesnelcilik sunmaktadır. Nesnelciliği kısaca şöyle tanımlayabiliriz: Gerçeklik “tek başına” ve insan zihninden bağımsız olarak vardır ve bu gerçeklik bu haliyle bilinebilir bir şeydir (Fay, 2005, 273-275). Gerçekliğin kendi başınlığı ve insandan bağımsız bir gerçekliğin var olup olamayacağı sorgulanması gereken bir durumdur: Özellikle insan ve toplum bilimlerinde hem incelenen hem de inceleyen insan olduğuna göre insandan bağımsız bir gerçekliğe nasıl ulaşılabilecektir? Bu durumda; “objektiflik mümkün müdür?” sorusu şu soruyu da yedeğinde taşır: Bireyi objektif bir nesne gibi düşünmek; onu manipüle ve kontrol etmek gibi etik bir soruna da yol açmaz mı? Kendini başkasını inceleyen bir süje gibi düşünmesi, araştırmacının, araştırılana tahakküm etmesine sebep olmaz mı (Özcan, ts., 153)? Bütün bunların dışında aynı anda hem obje hem de süje olma durumu sorunu daha farklı boyutlara taşımaktadır: İnsan kendisi hakkında ne kadar nesnel olabilir?

Modern bilim anlayışı bu sorunlarla boğuşurken Postmodern yaklaşım nesnelliği de yasa koymayı da imkânsız görmektedir. Ayrıca bugün insanların ayrı kültürlerde yaşaması, onların nöro-fizyolojik yapılarının farklılığı, insanın tarihselliği ve karmaşıklığı gibi sosyolojik genellemelere gitmenin önünde engeller bulunduğunu ve bu engeller dolayısıyla

toplumbilimin genel yargılara ulaşmasının bir ideal olmaktan öteye ulaşamayacağı belirtilmektedir (Özcan, ts., 146).

Peki, o zaman hiç nesnel olunamaz mı? Objektif hiçbir okuma yapamaz mıyız? Yahut ne kadar nesnel olunabilir ve ne kadar objektif bir okuma yapılabilir? Günümüzde, “nesnellik-öznellik” dikotomisinde, özneliğin perspektifçiliği, nesnelliğin de nesnelciliği ortaya çıkardığı kabul edilmektedir. Nesnelciliğin bütün ön kabulleri bir kenara bırakarak gerçekliğin tek başına ve insan zihninden bağımsız olarak var olduğunu ve gerçekliğin bu haliyle bilinebilir bir şey olduğunun kabulü öngörülür (Fay, 2005, 276). Perspektifcilik ise; gerçekliğin asla doğrudan doğruya görülemeyeceği ve bütün görülerin belli bir perspektifin görüleri olduğu saptamasına uygun bir şekilde varlığın perspektiflere bağlı olarak, farklı kılıklarda karşımıza çıktığı kabul edilir.” Bu durumda ortaya çıkan tamamen rölatiflikle veya tüm ön kabullerin bir kenara bırakılmasıyla oluşan maluliyetin “eleştirel öznelarasılık”la aşabileceğini düşünülür. Eleştirel öznelarasılık olarak isimlendirilen nesnellik anlayışı nesnelciliğin emrettiği gibi bütün ön kabullerin bir kenara bırakılmasını emretmez. Bunun yerine nesnelliği, hakkaniyetli toplumsal eleştiri ve sorumluluk aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışır. Araştırmacıların sordukları sorularla, bunları yanıtlamakta kullandıkları metotlarla, bunları düşündükleri kavramlarla ve vardıkları sonuçları değerlendirmekte kullandıkları ölçütlerle ilgilenir.

Bütün bunlara ilaveten “eleştirel öznelarasılık” yoluyla nesnelciliğin ön kabullerle, perspektifçiliğin de hiçbir yasaya ve temele izin vermeyen görecelilikle sonuçlandığını, bunun da doğru bir yaklaşım olarak görülmediğini ifade ederken, bu arızanın bir uzlaşma yöntemi olan “çeviri savı” yöntemiyle giderilebileceğini söylemek istiyoruz. Çünkü tüm insanlar biriciktir diyen özneliğe ve tüm insanlar aynı bilimsel yasalara tabidir diyen nesnelliğe karşı ötekilerin farklılığını teşhis etmek için, aramızdaki benzerlikleri de teşhis etmemiz gerekir diyen “çeviri savı” nesnelciliğin ve perspektifçiliğin eksikliklerini gidermekte böylece de nesnellik; sonuçların değerlendirilmesi ve metotlar olarak kabul edilmektedir. Bu “çeviri savı” metoduyla özneliğimizi yok etmeden ama göreceliliğe de düşmeden; metot, ölçüt ve vardığımız sonuçları değerlendirme konusunda da nesnel kalarak bilim yapmamızın mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

5- Değerlerden Bağımsız Bilim; Özellikle İnsan Ve Toplum Bilimleri İnşa Etmek Mümkün mü?

Değerler, gideceğimiz yönü belirleyen pusulalardır, hayatımızda neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen inançlarımızdır, hayatımızı daha saygın kılmak için bizim yarattığımız yargılardır. Değerler eylemlerimizi yöneten ilkelerdir. İnsanın bütün yapıp etmeleri sahip oldukları değerlerle yakından ilgilidir. Yani değer, öznenin teorik veya pratik bir tavır ve yöneliminden ziyade pratik bir tavrın ve yöneliminin ifadesidir. Değer yapıp etmelerimizin bir ilkesi olarak görülür ve bu özelliklerin şunlar olduğu söylenebilir: Her değer ideal bir tiptir. Buna basit teknik değerlerden ahlaki ve dini değerlere kadar hepsi girer. Değer, bir düzen yahut bir olgunlaşmadır. Değerin hem norm, hem de baskın olması buradan gelir. Çünkü onlar insan iradesi ile kurulmazlar. Her değer aşkındır. Her değer, süjenin bulunduğu varlık türünün üstünde ve dışındadır. Her değer evrenselleşme yetkinliğindedir. Çünkü onlarda bildirilebilme ve yayılabilme özelliği vardır. Değere fonksiyonalist açıdan yaklaşırsak değerın tamamen metafizik bir dünya olduğunu görürüz. İnsanlar bir değerler dünyasında yani metafizik bir dünyada yaşamaktadırlar. Çünkü insanlar her türlü nesneye

değerle yaklaşır bu da onları metafizik bir dünyaya taşır. İnsanların kendine özgü sahip oldukları her şey, değer sistemi ile örülüdür ve değeri anlamlar kümesinin bir alt kümesi olarak görmek daha doğru olur (Arı, 2008, 86-87).

Modern bilim anlayışına baktığımızda nesnellik ve değer-bağımsızlık iddiasında bulunan, doğaüstü olan her şeyle irtibatını koparmayı hedefleyen pozitivist bir bilim paradigmasının yeni bir değer ve yeni bir mit oluşturmuş olduğunu görürüz. Modernite bilimi mitleştirirken postmodern söylem kesin ve meta anlatıları törpülemiştir. Pozitivizmin iddiasının aksine rasyonalist ve deneysel bilgi kaynaklarının dışında başka bilgi kaynaklarının olabileceği savı, geldiğimiz noktada bilimleri çıktığı günden çok farklı bir konuma oturtmuş, onları saf pozitivistimden, mutlak determinizmden, genel yapısalcılıktan ve pür değer bağımsızlıktan bahsedilemez bir duruma getirmiştir. Bu arada doğa ve toplum bilimlerinin metodolojik birliğine ilişkin pozitivist değerlendirmeye muhalefet eden geleneksel hermeneneutik' in temeli de 19. y.y. da atılmıştır. Dilthey tarafından geliştirilen 'anlama' (verstehen) kavramıyla anlama, olgular arasındaki nedensel bağlar üzerinde çalışmaya alternatif olarak sunulmuştur (Kasapoğlu, 1995). Objektiflik de artık bilimin niteliği değil metodolojinin niteliği olarak görülmektedir.

Yukarıda değerlerden bağımsız bir bilimin imkânını sormuştuk. Genelde tüm bilimlerin, özelde sosyal bilimlerin en önemli dikotomileri arasında olgu-değer ve bilgi-değer ayrımı ve çatışmasını görmek kaçınılmazdır. Modern bilimin materyalist olduğu, en azından materyalist bir dünya görüşüne dayalı olduğu genel bir kabuldür. Bu görüş, evreni ve evrensel düzeni Tanrısal bir güçle değil, nedeni yine doğada olan mekanik bazı nedenlerle açıklar. Bu ise Tanrıyı evrenden dışlamak demektir. Bilim olgusal olduğundan herhangi bir şeyin sebebini mutlaka yine doğada aramaktadır. Bu ise onu tarafsız değil taraflı yapar. Bu inanç; bilim-değer, bilim-din çatışmasında mutlak varlık olarak Allah'a inananları ister istemez bir arayışın içerisine götürmektedir. Bu arayış karşımıza İsmail R Farukî'nin "Bilginin İslâmleştirilmesi"ni, Seyyid Hüseyin Nasr'ın "Bir Kutsal Bilim İhtiyacı"nı, Nakîp el- Attas'ın "İslâm ve Bilim"ini Münevver Ahmed Enis'in "İslâm Bilimi"ni, İlyas ba Yunus'un "İslam Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi"ni çıkarmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerde ismin önüne "İslâm" kelimesini getirmenin neredeyse bir gerek olarak görülüyor olmasının bir sebebi bahsettiğimiz bu arayış olabilir.

Bu çalışmalarda bazı hususlar göze çarpmaktadır. Bu özelliklerin başında Batı aleyhtarlığı gelmektedir. Söylem olarak modern bilimin kendisini Tanrısal olandan soyutlamasının dünyayı açmaza soktuğu, dünyanın "büyüsünü" yok ettiği, Müslümanların "altın çağ"larında üretilen bilginin farklılığı ve Müslümanların ontolojik anlamda varlığın birliği üzerine oturan epistemolojileri üzerine bilim inşa etmeleri gerekliliği ifade edilmektedir. Şu cümleler Attas'a ait: "Çağlar boyuyeni yeni tehditler zuhur etmiştir insanların şaşkınlıkları arasında Ama belki de hiç biri bugünün Batı uygarlığının ileriye sürdüklerinden daha ciddi ve tahripkâr olmamıştır" (Attas, 1995, 161). "Batı uygarlığı Hak ve Hakikat görüşünü vahyî bilgiye ya da dini inanca dayanmak yerine tamamıyla akleden bir hayvan ve fiziki bir mahiyet olarak insanı merkeze alan, kaba felsefî faraziyelere dayalı, seküler bir hayatın yoğunlaştığı kültürel gelenek üzerine dayamaktadır" (Attas, 1995, 162).

Farukî ise şunları yazmaktadır: " İçinde yaşadığımız dönemde İslam ümmeti tehlikeli bir durumla karşı karşıyadır, diyor ve şöyle devam ediyordu şakaklarına ak düşmüş Filistinli Profesör: 'Biz, korkunç bir ikilemin boynuzlarına yakalanmış durumdayız. Ya bilimi alacak ve dinimizi ondan apayrı, özel ve şahsi bir alana kapatacağız, ya da dinimizi düşünce ve

hayatımızın temeli kılarak şeref yap olacak, buna karşılık bilim alanındaki zaafımızı ve onun sağlayacağı güçten yoksun kalmayı sürdüreceğiz.’ Bu, bence yanlış vazedilmiş bir ikilemdi” (Armağan, 1990, 11).

Müslüman bilim adamları bu sözleri sarf ederken bilimin olmazsa olmaz şartlarının teşekkülü konusunda hatırı sayılır bir üretimde bulunmadıkları da su götürmez bir gerçek olarak kabul edilebilir. Sahicilik ve denetlenebilirlik gibi temel gereklerin söz konusu edilmemiş olması gözden kaçmamaktadır. Söz buraya gelmişken şurasını ifade etmeliyiz: Göz önünde tutulması gereken şeylerden birisinin de kabul edilebilir ve herkesin katılabileceği metodolojileri olan bir bilim anlayışı olduğunu düşünüyoruz. Müslüman bilim adamlarının bilim yapma ve episteme oluşturma noktasındaki sıkıntılarının biraz da ideolojik olduğu kanaatindeyiz. Çünkü karşı çıkılan şeyin Batı’nın elde ettiği bilimin “nasıllığı” üzerine yoğunlaştığını görüyoruz. Teleolojik anlayışı terk ederek nasıl üzerinden bilim üreten ve bu bilimle dünyaya hâkim olmayı amaçlayan Batı karşısında Müslümanların yetersiz kalmaları, Batı’nın hegemonik bir güç oluşturmaya ve bu gücün bilime dayandırılması ister istemez onları alternatif bilim arayışlarına yönlendirmiştir. Ama Müslüman bilim adamlarının karşı çıkış noktalarına baktığımızda; modern bilimin seküler, evrensel, normatif, tek tipleştirici, değer-bağımlı, kartezyen anlayışına atıf yapıldığını ve bunların eleştirildiğini görüyoruz. Bu konuda Ziyaüddin Serdar şöyle der: “Bilimsel olmak, gerçek anlamıyla İslâmî olmak demektir” (Serdar, 1990, 88). Modern bilimin özelliklerinden olan indirgemecilik, evrensellik, değer bağımlılık, biriciklik ve tek doğru kabul edilmesi eleştirilirken; tek doğru, tek evrensel, tek bilimsel, tek mutlak olarak İslâm ve onun biliminin gösterilmesi tutarsızlık gibi gözükmektedir.

Mutlak pozitivistizm, bilimin Tanrısız olma zorunluluğuna, bilgi kaynaklarının akıl ve deneyle sınırlı olduğuna, Batı biliminin evrenselliğine, hümanizme, Aydınlanmaya itiraz edenler sadece Müslümanlar değil, belki de daha yoğun bir şekilde, yine de Batının içinden çıkan bilim adamları olmuştur. Ayrıca bugün, sosyal bilimlerde pozitivist/natüralist paradigma kadar anlayıcı/yorumlayıcı paradigma gibi farklı paradigmalardan da bahsediliyor olması Müslüman bilginlerinin kaygılarını giderici boyutlardadır (Taş, 2011, 55-76). Bilim yapma konusunda Özcan bize ciddi bir uyarıda bulunmaktadır: “Ne yapıyorsak yapalım yaptığımız şeyin bilim olabilmesi için üç ölçüte ihtiyacımız vardır: Özgün bir obje, kognitif bir proje ve çalışma hipotezlerini doğrulamaya izin veren analitik ve deneysel bir yöntem. İnsan ve toplum bilimleri, göreceliğini önceden belirledikleri bir objeyi oluşturmak zorundadırlar. Bilimsel yöntemin temeli ise deneyimdir. Deneyim; yeniden yapılabilen şeydir. Toplumbilim çalışanlar kendilerine göre bilimsellik ölçütleri belirlemek istemişlerdir. Bunlar; olguları belli paradigmalara ve modellere dayanarak açıklamak, nicel araştırmalar yapmak, istatistiği kullanmak, objeyi tanımlamak gibi ölçütlerdir” (Özcan, ts., 4-8). Evrensellik iddiasını değil kuşatıcılığı temel prensiplerinden birisi kılan ve objektif olmayı metodolojisinde ve ölçütlerinde nesnellik olarak algılayan bir epistemolojinin bilim yapmada en fazla ihtiyacımız olan şey olduğunu düşünüyoruz. Gözden kaçırılmaması gereken şeyin yaptığımız işin sahiciliği ve bu sahiciliği ölçecek kıstasların neler olduğudur. Bütün bunların yanında “İslâm Bilimi” gibi bir takım kavramlardan söz ediliyorsa bunun anlaşılabilir olması lazım. Bunun anlaşılabilirliği bir değerler dizgesi olan dinle bilimin ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

6- Din Bilim İlişkisinin Mahiyeti

Bilgi ve din, kognitif dünyanın temel öğelerinden bilgi ve inanç unsurlarını taşımakta ve neredeyse birbirine değmektedir. Gerçekte vahiy bir inanç ve değer kaynağı

olduğu kadar da bir bilgi kaynağıdır. Yani vahiy insanları yönlendirirken manevi alanda yaptığı ilk iş bilgilendirmedir. Buradan da dini bilgi diye bir bilgi türemektedir ve dinin patentini taşımaktadır. Bu tür bilgi yaklaşımı olduğu kadar yöntemi itibarıyla da dindir. Dini bilginin yöntemi “değer verme” ve “anlam yükleme”dir. Bilimsel bilginin yöntemi ise açıklamadır. Akli ve deneyi esas alır. Alanı, niçini anlamlandırmak değil nasılı açıklamaktır. Açıklamak bilimin işi, anlamlandırmak dinin işidir. Mesela bir çocuğun ölümüne din ile bilimsel bilgi farklı açılardan bakarlar. Bilim ölümün sebebini araştırır; olayı olmuş bitmiş nesnel bir vakıa olarak ele alır. Dini bilgi ise olumsuz görünen olguya yeni bir yüklemde bulunur. Mesela ilahi takdiri gösterir, şefaatçi olarak değerlendirir, önümüze farklı bir dünya açar; “Allah emanetini aldı” veya “Allah cennette buluştursun” taziyesi bilim yoluyla ulaşılamayacak bir bilgidir (Aydın, 2010, 191-195).

Dini bilgi inancı öncelerken kendisini kabul eden kişide bir yaklaşım, projeksiyon oluşturur. Yani denklemin bir tarafında bir kurum olarak din, öbür tarafta özel bir bilgi türü olan bilim yer almaktadır. Din kurumu bir yaklaşıma, bilim ise özel bir yönteme sahiptir ve bu halleriyle birbirleriyle kesişmeleri mümkün değildir. Eğer bir çelişkiden söz edeceksek, bir yaklaşım-yöntem karışıklığı söz konusu olmalıdır. Yani din bilimin açıklama alanına veya bilim dinin anlamlandırma alanına müdahale etmiş demektir.

Ancak öncelikle bir inanma alanı olan din, tüm beşeri olgulara yaklaşım boyutunda; bir niyet, inanış ve duyuş, bir kabulleniş olarak her şey üzerinde bir biçimde etkide bulunur. Bilgi ise zihinsel süreçtir, süje-obje bağlantısının kurulmasından elde edilen bir sonuçtur. İki kurum arasındaki çelişki bilimin yaklaşım, dinin ise bilme yerine konulduğu yerde ortaya çıkar. Bir başka deyişle bilimin kabule, inanmanın bilmeye indirgendiği yerde kendini gösterir. Örneklendirmek gerekirse bilimin açıklama kurallarına uymadan ileri sürdüğü, dinin alanına müdahale ettiği tüm bilgiler tartışma konusu olmuştur. Mesela; ilk oluş veya yaratılış konuları metafiziksel bir konudur. Biricik olan, yani tekrarlanmayan bilimin konusu olamaz. Tanrının veya ruhun olup olmadığı, insanın evrim yoluyla gelip gelmediği bir açıklama konusu değildir. Hiç bir bilimsel araştırma; ne canlılığın mahiyetini ne de milyonlarca yıl önce albüminsi maddelerden tek hücreli bir amibin oluştuğunu açıklayamaz. Bu açıklama doğrulanamaz ve yanlışlanamaz. Metafizik olarak kalacak bir konu bilimin konusu edilince bu noktada tartışma çıkmaktadır. Öte yandan Batı biliminin tanrı tanımaz, nedensellik malul, olayların gerisinde bulunan Aşkın Varlığı yadsıdığı gerekçesiyle “Kutsal Bilim İhtiyacı”ndan veya “İslam Bilimi”nden söz edilir olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kuran’daki hiç bir cümle bilim önermesi değildir; bundan daha öte, daha yukarı bir hükümdür. Mesela; “göğü, gücümüzle biz kurduk; şüphesiz biz onu genişleticiyiz” (Zariyat; 51) ayeti ilk bakışta salt bir bilimsel önerme gibi gözükmesine rağmen bir astronomi ilkesi değildir. Hüküm dünyasının dayanağı olan ilahi iradeyi ve onun gücünü vurgulayıp mesajı güçlendirmeyi amaçlar. Bilim de bu ifadeyi ele alarak dinin bu sözünü geçersiz kılamaz. Ayrıca ne bilim anlam yüklediği için ve ne de din açıklama getiremediği için önemsiz ve değersizdir. Aksine önemleri o çizgiden uzak, kendilerine has alanlarda kalmalarından kaynaklanmaktadır (Aydın, 2010, 195-206).

7- Bilginin İslâmileştirilmesi Savı Neyi Murat Ediyor?

“İslam Bilimi” terimi 1970’li yıllarda Müslümanların dünya sisteminde politik bir güç olarak ortaya çıkışlarını pekiştirecek bir vasıta, İslam’ın dünyada yeniden egemen

kılınması amacına yönelik bir araç olması için ortaya atılmış ve hararetle savunulmuştur. İslam ekonomisi, İslam devleti, İslam şehri bu savunuların başlıcalarıdır (Armağan, 1990, 21). Bu anlamda en hararetle tartışılanların başında İsmail Raci Farukî'nin "Bilginin İslamileştirilmesi" tezi gelmektedir. İster İslam Bilimi, ister Bilginin İslamileştirilmesi, isterse İslâm Sosyolojisi olsun bu terimlerden ne anlaşıldığı oldukça belirsizdir. Aslında İslâm teriminin kendisi açık değildir. İslâm dediğimizde bizi kuşatan ideolojiyi mi, bir dini mi, güç olmamızı sağlayacak bir dayanak noktasını mı, dinî ritüelleri mi, toplumsal yaşam biçimini mi kastetmekteyiz? Belki de hepsini. İşte bu; "belki de hepsi" sözü İslam'ı, İslam Bilimi sözünü flulaştırmaktadır. İslam Bilimi veya Bilginin İslamileştirilmesi tezini savunanlara kulak verdiğimizde üç temel anlayışın ortaya çıktığını görürüz:

a- "Bilim zaten İslâmî'dir" diyen Vakar Ahmed Hüseyinî, Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh bilimle İslam'ın hiç bir çelişkisinin olmadığı, var olan çelişkinin de bilim lehine çözümleneceği görüşünü öne sürmüşlerdir. Hüseyinî "gerçek bilim ve teknoloji" tanımını ortaya atmakta ve görüşünü "gerçek İslâmî bilim ve teknolojisi kozmolojik ayetlerin doğru bilgisidir" görüşüyle delillendirmek istemektedir. Hüseyin bu görüşüne şu ifadeleri eklemektedir: İslam bilimi ve teknolojisi Kur'an öncesi ya da Kur'an sonrası dönemlerde herhangi bir topluluk veya kişi tarafından keşfedilebilir. Zaten çağdaş gayri Müslimler, İslam bilgi ve teknolojisine Müslümanlardan daha fazla sahiptirler (Armağan, 1990, 133-137).

b- "Bilimlere İslami perspektiften bakarak onu üretmemiz, bu güne kadar üretilenleri de ayıklayarak İslâmleştirmemiz gerekir." diyen İsmail Raci Farukî ve Cafer Şeyh İdrisî. İdrisî; Müslümanların toplumsal ve fiziki gerçekliği İslâmî bakış açısından incelemelerine, Batı bilimini ve Onun ideolojisini sakat olarak görmelerine rağmen bunun bütün Batılı bilimlerini reddettikleri anlamına gelmeyeceğini (Serdar, 1994, 45), Batı biliminin İslâmî olmayan ifadelerinin ve felsefî varsayımlarının ayıklanması ve bütün bu olguların, kanunların ve teorilerin İslâmî bir çerçeve içerisine yerleştirilmesi gerektiğini söyler (Serdar, 1994, 52). Epistemolojik açıdan bilginin İslamileştirilmesi ile uğraşan bilim adamları için ana strateji, bilimsel metotla gerçek arasındaki uygunluğu açıklamak; bilimsel metodun yalnız başına bütün bir gerçeği açıklamada yetersiz kaldığı sınırları ve vahyin rehberlik ve desteğine olan ihtiyacı belirlemektir. Vahiy tarafından sağlanan bilgiyi kullanarak, hakikatin bütününe ulaşmak amacıyla, daha anlamlı ve organize edilmiş verilere ulaşmak için, gerçekleştirilmeye hak kazanmış daha ileri bilimsel araştırmaların alanlarını göstermektir. Anlaşılacağı üzere, burada asıl yapılmaya çalışılan şey, Batının bilgisini birebir kabul etmek, yahut tamamen reddetmek değil; çatışan iki kültürü bir araya getirmek ve kapsamlı bir hakikat bütünlüğüne ulaşmaktır.

Yani bilginin İslamileştirilmesi, modern düşüncenin doğru olan hususlarını, Kur'an-ı Kerim, sünnet ve sahih geleneksel düşüncenin verileri ile birleştirerek şekillendirmek ve bir kalıba dökmektir. Bu yeni kalıp ise, yalnızca seçmeci ve uyarlamacı yöntem ile gerçekleşecektir. Nitekim bir bakıma bu çalışma, yirmiye yakın disiplinin İslami temeller üzerine, İslami gayelere ve değerlere göre yeniden tanzim edilmesi için "bilgi"nin sorgulanması çabasıdır (Başaran). Bilginin İslamileştirilmesi Farukî için, "iki sistemin birleştirilmesi" gibidir. Bu şekilde İslami bilgiyi seküler bilgiye, modern bilgiyi de İslami sisteme dâhil etmek mümkün olacaktır.

Kısacası bu teori, İslami bilgiyi modern Batı'nın dünyevi ve seküler bilgisine, modern bilgiyi de İslami sisteme dâhil etmektedir. Farukî özellikle sosyal bilim alanına ve bu alanda yapılacak eğitime yoğunlaşmış, Müslüman öğrencilerin medeniyetimizi tanıması

gerektiğinin altını çizmiştir. Bunun için de detaylı bir program hazırlamıştır. (2010, 75-88). Faruki'nin Bilginin İslâmîleştirilmesi için hazırladığı çalışma planının beş hedefi vardır: 1- Çağın disiplinlerini iyice öğrenmek ve onlara hakim olmak; 2- İslâmî birikimi iyice öğrenmek ve ona hakim olmak; 3- Çağdaş bilginin her alanıyla İslâm'ın özel ilgisini kurmak; 4- Geçmiş bilgi ile çağdaş bilgi arasında yaratıcı sentez yolları aramak; 5- İslâmî düşünceyi, Allah'ın ilahi düzenini ifa edecek yöregeye oturtmak (Serdar, 1990, 119).

Eklektikler olarak bilinen ve İcmaliler adı verilen bu grup hakkında Serdar şunları söyler: “Bilginin İslâmîleştirilmesi tartışmalarına katıldıkları halde, disiplinlerin İslâmîleştirilmesi fikrini tamamen reddeden İcmaliler. Estetik çerçevesi içinde bir sentezi amaçlayan İcmaliler'in karakteristik özelliği umran (medeniyet) çerçevesi içerisinde aksiyomatik, ahlakî ve kavramsal analiz üzerinde çalışmak ve fütürist bir perspektiften disiplinler arası araştırma yapmaktır” (Serdar, 1990, 69). İcmaliler arasında Ziyaüddin Serdar, Münevver Ahmed Enis, Perviz Mansur, Gülzar Haydar gibi isimler bulunmaktadır.

c- Bu gruptakiler bilimin tamamen seküler ve pozitivist bir bakış açısıyla üretildiği için kabul edilemez olduğunu söylemektedirler. Bu görüşte olanlara göre Tanrıyı dışarıda bırakmayan, tevhidî dünya görüşünü öngören bir bilim anlayışı epistemolojisi ve metodolojisi ile birlikte ortaya konulmalıdır. Nakib el-Attas bu konuda çağdaş bir bilim eleştirisi yapar ve bilginin akıl ve deney dışında sezgi düzeyinin de bulunduğunu beyan eder. Sezgiyi yok sayan bilim vahyin bilgisini de dışarıda bırakır demektir (Vakar, 1990, 133-137). Günümüzün bilimsel bilgisini olduğu gibi kabul ederek ve ona bazı İslâmî bilimleri ve ilkeleri yama yaparak veya aşilayarak bu bilginin, İslâmîleşmesini beklemek çok yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır. Bu durum ne faydalıdır ne de arzu edilen bir şeydir (Attas, 1995, 185).

Kendisini İcmalci olarak gören Serdar'ın (1990, 120) şu cümleleri ilginçtir: “Farklı insanların algılamaları, kavramları, ideolojileri, dilleri ve paradigmaları, tarafından biçimlenmiş disiplinlere İslâm'ın ruhunun üflenmesi ile hangi gayeye hizmet edilmiş olunacaktır? Buna ‘Bilginin İslâmîleştirilmesi’ mi yoksa İslâm'ın Batılılaştırılması mı demek daha uygun olur” (Serdar, 1990, 122)? Bu sözler üçüncü grubu oluşturanların düşünceleri ile bire bir örtüşmektedir. Serdar ayrıca “Bilginin İslamileştirmesi” anlayışının programının hedeflerinden birisi olan, modern bilimin her sahasıyla İslam'ın özel ilgisini kurma düşüncesi, bu tezin en büyük yanlışlarından birisi olduğunu söyler. Serdar'a göre, burada ters bir mantıktan hareket edilmektedir. Yani İslam'ın modern bilgiye uygun hale getirilerek, modern çağın değişimlerine cevap verebileceği iddiası doğru değildir. Zira bu durum sonucunda ortaya çıkan şeye İslam demek mümkün olamaz. Çünkü Batı uygarlığı, ahlakî epistemolojiden ayırarak yeni bir bilgi örgüsü meydana getirmiştir. Bu bilgi örgüsü ve bunun sonucunda ortaya çıkan modern disiplinler, belki Batı uygarlığının ihtiyaçlarını ve refahını sağlayabilir, ama asla İslamileştirilemezler. İslamileştirildiği sanılan şeyin de İslam olduğu söylenemez.

İşte Faruki'nin görmezden geldiği açık gerçek, bugün modern dünyayı yaratan şeyin Batı biliminin epistemolojisi olduğu ve bu bilimin İslamileştirilmesi gibi bir programın da eninde sonunda dayanacağı yerin yine o epistemoloji olduğudur (Başaran). Fazlurrahman da bilginin bizatihi yanlış olmadığını, yanlış olanın bilginin kullanım biçimi olduğunu söyler. İslâm'da bilgi, amel için ve dünyadaki hadiseleri değiştirmek için vardır. O Kur'an'ın tam anlamıyla bir hayat kitabı olduğunu, İslâmîleştirme konusunda ise; Durkheim'i de Weber'i de İslâmîleştirmeyeceğini söyler” (Fazlurrahman, 1991, 135-147).

“Kutsal Bilim İhtiyacı”, “İslâm ve Bilim” gibi kitapların yazarı Seyyid Hüseyin Nasr için bir parantez açmakta fayda görüyoruz. Nasr’a göre “Kutsal Bilim” geleneğin bilimidir. Dünyanın geleneksel anlamda üretilen bilgiye, daha doğrusu bu bilgiye atfedilen paradigmaya ihtiyacı vardır. Bilimin İslâm için doğurduğu bir sorun yoktur. Problem, bilimin gerisindeki modern yapılardan gelmektedir. Yani bilim bizatihi olumsuz değildir. Bilimi kullanan devlet, kapitalizm gibi ona bir misyon yüklemeye çalışanların yönlendirmeleri sorun oluşturmaktadır (Aydın, 2010, 284).

Kocabaş ise “İslâmî Epistemoloji” kavramına şüpheyle bakmaktadır. İslâm tarihi süresince “İslâmî Epistemoloji veya “İslâmî Bilgi Teorisi” diye adlandırılacak veya bu kavramlara yakın bir çalışmanın olmadığını söylemektedir. “İslâmî Bilgi Teorisi” diye bir şeyin olmadığını bunun yerine daha zengin ve verimli olmak üzere Müslüman düşünürlerin bilgi anlayışlarından ve bilgi organizasyonlarından bahsedilebileceğini belirtir. O’na göre; 18. yüzyıldan beri yavaş yavaş ve sessizce kartezyen kavram sistemini benimsemiş olan Müslümanların, bu düşünce sisteminin dışına çıkmayı beceremedikleri sürece özgün araştırmalar yapmaları ve özgün teoriler geliştirmeleri beklenemez. Bu durumda şu soru gündeme gelir: Müslümanlar bu kavram sisteminin çerçeveleri dışına çıkmak için ne yapmalı? Bu sorudan sonra şu yargıyı önümüze koyar: Kartezyen, pozitivist ve materyalist çerçevelerin dışına çıkmak, dilde yalnızca bazı anahtar terimleri “İslâmî” terimlerle değiştirmekle olmaz. Çünkü karşımızdaki sorun, yalnızca yüzeyde bir sözlük sorunu değil, daha derinlerde bir hayat tarzı ve buna bağlı olarak bir gramer sorunudur. Kocabaş sorunun epistemolojik değil ontolojik olduğunu altını çizer (1991, 68-74).

8- İslâm Sosyolojisi, Derinlik Sosyolojisi, Hikmet Sosyolojisi vs.

Sosyolojinin erken dönemlerinden itibaren Müslümanlar arasında “yerli” bakış açılarından yeniden değerlendirilip inşa edilmesi yönündeki çabaların hiç eksik olmadığından söz edilebilir. Emile Durkheim’in fikirleri Türkiye’de Ziya Gökalp eliyle neredeyse eşzamanlı olarak takip edilir olmakla kalmamış, bu kanaldan gelen düşünceler Türklük ve Müslümanlık bağlamında yeniden yorumlanmak istenmiştir (Toker, 2013, 3). İlk yerli sosyolojik araştırmaların erken dönemde ortaya çıktığını görmek mümkündür. Sosyolojinin değişik etkenlerle yeniden yapılandırılması; yani yerlileştirmesi çalışmaları önce karşımıza içtimaî fıkı çıkarmıştır. Önce içtimaî bir fıkha gerek olup olmadığı tartışılmış, bu bağlamda sosyal bilimler ve fıkıhın, İslâm ve Batı toplumlarının sosyal problemler karşısında tavır alışlarının göstergesi olduğu ifade edilmiştir (Bayyigit, 2013, 55). Hatta Bayyigit; “Batı sosyolojinin "pozitif" ruhunu reddeden İslami Sosyoloji, değer-bağımlı bir girişim olduğu için, bu değerlerin ana kaynağı olarak da Kur'an'ı görür.” İfadelerini kullanır (2011, 4).

İslâm toplumlarında İlmü’s-Sünenü’l-İlahiyye ve fıkıh varken sosyolojinin olamayacağı da söylenmiştir. Türkiye’nin zorla modernleştirilmesi ve zorla pozitivist felsefenin yansımalarına uydurulması çalışmalarının hafiflemesi sonrası, dünyada ise modern saldırının göğüslenebilir duruma gelmesiyle daha rahat hareket edebilir ve düşünce üretebilir hale gelen akademisyenler ve fikir insanları İslâm tabanlı yaptıkları çalışmalara sosyolojiyi de eklemişlerdir. Türkiye’de ve dünyada bu konuda çalışan kişileri kısaca şu şekilde sayabiliriz: İlyas Ba-Yunus, Ferid Ahmed, Mehmet Bayyigit, Kadir Canatan, J. P. Charnay, J. Chelhod, İzzet Er, Celalettin Çelik, İhsan Toker, İsmail Hakkı İzmirli, Ali Şeriatî, Muhammed Hüseyin Tabatabaî, Ali Coşkun, Mustafa Tekin, Samiye Mustafa el-Haşşab, Ejder Okumuş, Yünni Sezen.

Yukarıda izahını yapmaya çalıştığımız hâkim paradigmanın İslâm'ın tevhid anlayışıyla uyuşmadığı, İslâm'ı, Müslüman toplumları ve yapıları anlamakta yetersiz kaldığı düşüncesiyle İslâm Sosyolojisi başta olmak üzere Kur'an Sosyolojisi, Sünnet Sosyolojisi, Derinlik Sosyolojisi, Hikmet Sosyolojisi, İslâmcı Sosyoloji, İslâm Din Sosyolojisi, Türk Din Sosyolojisi, Sembolik Sosyoloji gibi çeşitli isimlerde sosyolojiler üretilmeye çalışılmıştır. İslâm ve Kur'an kelimelerinin bu anlamda kullanılması kimi sakıncaları dolayısıyla türevlerinin türetilmiş olduğu da düşünülebilir. Üretilen sosyolojilerin içerikleri konusunda bir mutabakatın olmadığı da görülmektedir. İslâm Sosyolojisi ve türevleriyle yeni bir bilim dalı kurmak, yeni bir epistemoloji tesis etmek ve "İslâmî" bir bilim oluşturmak isteyenler kadar, İslâm Sosyolojisi çalışmalarının Müslüman toplumların, onları motive eden unsurların ve yapıların araştırılması üzerine bina edildiğini söyleyenler de vardır. Birinciler; kurucu sosyologların tarihe ve topluma bakarak sosyolojik yasaları bulma peşinde olmalarına karşılık İslâm Sosyologlarının Kur'anî naslara bakarak bu yasaları tespit etmeleri gerektiğini vurgulamaktadırlar (Bilgin, 2013, 77). Hatta "yani, modern sosyoloji nasıl teorilerden hareket ediyorsa, Kur'an Sosyolojisi de nasları esas alacaktır" (Bayyigit, 2011, 31-32) hükmüyle hareket etmektedirler.

İkinciler ise; "İslâm Sosyolojisinin taklitçi bir araştırma veya Kur'an'ın bazı ayetlerinin yorumu olmadığı ve bu ilmin yakından ve uzaktan kutsal emirlerle ilişkili olmadığı" altını çizmektedirler (Haşşab, 2010, 65). Din Sosyolojisinden ayrı hususi Din Sosyolojilerinin yapılabilmesinin tartışmalı olduğunu, olsa olsa bilimin kendi metodolojisine bağlı kalarak İslâm'ın/Müslümanların sosyolojik bir incelemesinin yapılabileceğini söylemektedirler (Sezen, 1994, 10). Bu görüşte olanlar İslâm sosyolojisi yerine "İslâm'ın Sosyolojik Yorumu"nu esas almaktadırlar.

Üçüncü bir grup ise ideolojik bir İslâm Sosyolojisini gündeme getirmektedir. Bu tarza İslâmcı Sosyoloji demek de mümkündür. Ali Şeriatî bu anlamda iyi bir örmektir. Şeriatî'nin sosyoloji anlayışında bilim ve ideoloji iç içe geçmiştir. "Şeriatî'nin sosyolojisi, dünya görüşünün bir yansımasıdır." denilirken bu gerçeğe parmak basılmaktadır. Onun "benim dünya görüşüm Tevhid'dir" derken de bir Müslüman aydın ve ideolog rolünü benimseyerek hareket etmekte olduğu iddia edilir. Bu rol, onu "tarafı" kılmakta ve bu rolden hareketle söylediği şeyler gerçeğin bir tasviri ve açıklaması olmaktan ziyade, "olması gereken" şeyler konumunda kalmaktadır. Bu düzlemde konuştuğu zaman onun normatif bir sosyoloji yaptığı söylenebilmektedir. Normatif sosyoloji, daha önce belirlediğimiz üzere "İslâmcı" bir sosyolojidir (Islamist sociology). O'na göre sosyoloji, aynı zamanda "İslâmcı" bir karakter de taşımaktadır. Yani Müslüman sosyolog, bilim için bilim yapmamalı; bilimsel olarak ulaştığı sonuçlara göre toplumu aydınlatmalı, yerleşik düzeni ve yanlışlıkları eleştirmeli ve bir peygamber gibi toplumu iyiliğe, güzelliğe ve doğruluğa çağırmalıdır (Canatan, 2005, 177-186). Alî Şeriatî'nin söylemleri, aynı zamanda Marksist dünya görüşünün İslâmî terimlerle savunusu anlamına gelmektedir. İslâm tarihinin bir çatışmanın tarihi olarak göstermesi bize Marks'ın çatışmacı tarih tezini hatırlatır. Bu tarih tezinde üretim kaynaklarını elinde bulunduranlarla proleterya arasındaki çatışmanın tarihi belirlediği saptaması vardır. Şeriatî'ye göre İslâm tarihi hak ile batılın mücadelesinin tarihidir. Şeriatî yine İslâm tarihinden yola çıkarak İslâm tarihinin en önemli olaylarından biri olan hicret vakasından bir teori üretmeye çalışması (Şeriatî, 1997, 44-45) da onu önemli kılmaktadır. O; naslardan yola çıkarak toplumsal değişimin ve gelişimin kurallarını belirlemeye çalışmış, yapı-fail dikotomisine Kur'anî bir bakış açısı getirmiştir. Şeriatî kendisinin sosyoloji anlayışını "İslâm'a dayanan bir din sosyolojisi geliştirmeye çalıştım" (1997, 43) sözleriyle izah etmektedir.

9- SONUÇ

Bir açıklama biçimi, olay ve olgulara izah getirme süreci olan bilimsel bilgi ile anlamlandırma, değer yükleme biçimi ve inanma süreci olan dini bilgiyi aynı düzleme koymak yanlış bir davranış olacaktır. Dinin, bilimsel bilginin açıklama alanına girmesi; ayetlerdeki dini bilginin, bilimsel bilginin meşruiyetinin sağlanması veya ispatı maksadıyla kullanımı ve bilimsel bilginin de açıklama alanını bırakarak deneyemediği ve açıklayamayacağı alana; yani dinin anlam verme alanına tecavüz etmesinin yanlış olduğunu ve din-bilim çatışmasının temelinde yatanın da bu olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca her iki kurumun kendi alanlarında kalmaları onları değersiz kılmayacaktır. Bir bakış açısı veren din; bilim alanında çalışanlara değerlerden bağımsız olmasını öğütlemekten bakış açılarından soyutlanmayı da önermez. Bilim kendi açıklayıcı yolunda ilerlerken, din de değer ve anlam boyutuyla ilgilenir. Ölen çocuğun niçin öldüğü bilimin alanını kapsarken, ölümünün altında yatan kimi hikmetler de dinin alanını kuşatır. Din bilimin alanına müdahale etmez ve meşruiyet referanslığına soyunmaz. Bilim de dinin alanına müdahale ederek açıklayamayacağı, deneyemeyeceği şeylere bulaşmaz ve dini alanın ispatı için kullanılamaz.

Bilginin değil bilimin İslamîleştirilmesi anlamında yukarıdaki görüşlerden sonra, belki aynı anlama gelebilecek İslâm Sosyolojisi terimi konusunda da şu son sözleri serdedebiliriz: Henüz iki yüzyıldır var olan ve doğa bilimleri karşısında zaman zaman meşruiyet krizi yaşamaya devam eden insan ve toplum bilimleri ve konumuz olan sosyoloji, ideolojik ve tümüyle değer bağımlı bir hüviyete büründürülürse; onun meşruluğunun ve inandırıcılığının ne olacağı konusu enine boyuna tartışılır hale gelir. Sosyolojinin bir bilim olma iddiası taşıyabilmesinin ve bu iddiasını sürdürebilmesinin yolu anlayıcı ve kuşatıcı olmasına, herkesin tabi olacağı metodolojik ilkeleri oluşturabilmesine bağlıdır. Biz; yeni bir bilim kurmanın önündeki meşruiyet sorununun ve epistemolojik engellerin göz ardı edilmemesi gerektiğinden yola çıkarak ismine ne koyarsak koyalım, değer bağımlı olabilecek yeni bir bilim dalı veya bilim alt dalı oluşturulmasına sıcak bakmıyoruz. Önce; bütün insan ve toplum bilimlerinin içerisindeki Batı dışı olanların anlaşılmasını engelleyen, objektiflik söylemiyle ideolojikleşen ve diğer toplumları manipüle eden, tüm değerlerden soyutlanarak insana cansız obje muamelesi yapan kısımların ayıklanmasını temin etmeliyiz. Bilimin hakkını verdiğimizde ve hem olayları, hem olguları, hem de insanı(mızı) gerçekten anlamak istediğimizde oluşabilecek tüm engellerin mutlaka aşılacağına inanıyoruz.

KAYNAKLAR

- Arı, Meryem (2008), Alparslan Açıkgöç'te Varlık, Bilgi, Değer İlişkisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- Armağan, Mustafa (1990), "Giriş", İslâm Bilimi Tartışmaları, İstanbul.
- Attas, Nakib (1995), İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi, İstanbul.
- Aydın, Mustafa (2010), Bilgi Sosyolojisi, İstanbul.
- Aydın, Hasan (2009), "Modern Bilime Yönelik Postmodern Eleştiriler ve Etik Değeri", İstanbul Kültür Üniversitesi, Mantık, Matematik, Felsefe VII. Ulusal Sempozyumu, 8-11 Eylül, İzmir-Foça.
- Başaran, Abdullah (ts.), "Bir Batılılaşma Tezi: Bilginin İslamileştirilmesi, http://www.academia.edu/416397/Bir_Batililasma_Tezi_Bilginin_Islamilestirilmesi.
- Bayyığıt, Mehmet (2011), "Sosyolojinin Din Serüveni ve İslâm (Kur'an) Sosyolojisi", Eski-Yeni Dergisi, Sayı 22, Yaz.
- Bilgin, Vecdi (2013), "Kur'an'dan Sosyolojik İlkeler Çıkarmanın İmkânı-Sünnetullah Kavramı Çerçevesinde Bir Eleştiri-", ed. İhsan Toker, İslam ve Sosyoloji, Ankara, 2013
- Bolay, Süleyman Hayri (2009), Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, Ankara.
- Canatan, Kadir (2005), İslâm Sosyolojisi, İstanbul.
- Çüçen, A. Kadir (2001), Bilgi Felsefesi, Bursa.
- Ergün, Mustafa, Felsefeye Giriş (Bilim Felsefesi), <http://www.egitim.aku.edu.tr/bilimfelsefesi.pdf>
- Faruki, İsmail Raci (2010), Bilginin İslâmîleştirilmesi, İstanbul.
- Fay, Brian (2005), Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul.
- Fazlurrahman (1991), "Bilginin İslâmîleştirilmesi: Bir Cevap", (ed.) .) Mehmet Paçacı, İslâmî Bilimde Metodoloji Sorunu, Ankara.
- Haşşab, Samiye Mustafa (2010), İslâm Sosyolojisi, Çev. Ali Coşkun, Nebile Özmen, İstanbul.
- Jenks, Chris (2012), Temel Sosyolojik Dikotomiler, (ed). ter. İhsan Çapçioğlu, İstanbul.
- Kasapoğlu, M. Aytül, (1992), Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, C: 14, S. 0, http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=34&sayi_id=971
- Kocabaş, Şakir (1991) "İslâm'da Bilgi Edinmenin Yolları ve Modern Bilgi Nazariyesinin Tenkidi", (ed.) Mehmet Paçacı, İslâmî Bilimde Metodoloji Sorunu, Ankara.
- Paçacı, Mehmet (1991), İslâmî Bilimde Metodoloji Sorunu, Ankara.
- Park, Robert (2017), Sosyoloji ve Sosyal Bilimler, Sosyolojiye Giriş I, İstanbul.
- Özlem, Doğan (1998) "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, İstanbul.
- Özlem, Doğan (2008), Felsefe ve Doğa Bilimleri, Ankara.

- Özcan, Zeki (2008), İnsan ve Toplum Bilimleri I: Genel Bakış, Bursa.
- Özcan, Zeki (ts.), İnsan ve Toplum Bilimleri II: Epistemolojik ve Kavramsal Sınırlar, Ankara.
- Serdar, Ziyaüddin (1990), “İslam Bilimi ve İslami Değerler Sistemi”, (ed.) Mustafa Armağan, İslam Bilimi Tartışmaları, İstanbul.
- Serdar, Ziyaüddin (1990), “Bilginin İslâmîleştirilmesi mi İslâm’ın Batılılaştırılması mı?” (ed.) Mustafa Armağan, İslâm Bilimi Tartışmaları, İstanbul.
- Serdar, Ziyaüddin (1994), Hilal Doğarken, İslam’da Bilgi ve Çevrenin Geleceği, İstanbul.
- Sezen, Yümni(1994), İslâm Sosyolojisine giriş, İstanbul.
- Şeriati, Ali (1997), İslâm Sosyolojisi, çev. Kenan Sökmen, İstanbul.
- TATAR, Burhanettin (2009), İslâm Düşüncesine Giriş, İstanbul.
- Taş, Kemalettin (2011), Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji, İstanbul.
- Toker, İhsan (2013), “İslâm ve Sosyoloji: Sorunlar ve Arayışlar”, ed. İhsan Toker, İslam ve Sosyoloji, Ankara.
- Vakar, Ahmed Hüseyin (1990), “islâmî, Müslüman Ya Da Şer’i Bilim ve Teknoloji Nedir?”, (der.) Mustafa Armağan, İslam Bilimi Tartışmaları, İstanbul.